

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Фінансове право»

(назва дисципліни)

на тему: «Джерела фінансового права України: поняття, система та значення»

Студента (ки) **Ченцова О.Г.**

групи ІН35-9-23-Б1Пр(4.0д)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент, к.ю.н., доцент Леонова О.В.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

м. Київ 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ПРАВА.....	5
1.1. Поняття та ознаки джерел фінансового права.....	5
1.2. Класифікація джерел фінансового права.....	11
1.3. Історичні витоки формування джерел фінансового права.....	16
РОЗДІЛ 2. ДЖЕРЕЛА ФІНАНСОВОГО ПРАВА В ОКРЕМИХ ІНСТИТУТАХ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	21
2.1. Джерела бюджетного права.....	21
2.2. Джерела податкового права.....	24
2.3. Джерела правового регулювання банківської та валютної сфери.....	27
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Фінансове право як галузь національної правової системи відіграє ключову роль у регулюванні суспільних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання публічних фінансових ресурсів держави. Ефективність такого регулювання значною мірою залежить від чіткості, узгодженості та ієрархічної впорядкованості джерел фінансового права.

Актуальність загальнотеоретичного аналізу джерел фінансового права зумовлена постійними змінами фінансового законодавства, розвитком бюджетної та податкової систем, а також необхідністю адаптації правового регулювання до сучасних соціально-економічних умов. У цьому контексті особливого значення набуває теоретичне осмислення поняття, ознак, видів та місця джерел фінансового права в системі права України.

Ступінь наукової розробки. Дослідженням джерел фінансового права займалися такі науковці, як Бандурка О.М., Баїк О.І., Бичок Т.П., Брик А.С., Волощук М.Г., Гетманець О.П., Гурковська К.А., Дмитрик О.О., Жорнокуй Ю.М., Карабін Т.О., Касьяненко Л.М., Качула та інші, у працях яких джерела фінансового права аналізуються як форма зовнішнього закріплення фінансово-правових норм і ключовий елемент механізму фінансово-правового регулювання.

Метою даної курсової роботи є здійснення загальнотеоретичного аналізу джерел фінансового права, з'ясування їх правової природи, класифікації та ролі у механізмі фінансово-правового регулювання. Реалізація поставленої мети сприятиме глибшому розумінню сутності фінансового права та підвищенню рівня правової культури у сфері публічних фінансів.

Досягнення мети здійснювалось шляхом вирішення наступних **завдань**:

- визначення поняття та ознак джерел фінансового права;
- проведення класифікації джерел фінансового права;
- дослідження історичної генези розвитку фінансової науки;
- аналіз джерел бюджетного права;

- з'ясування джерел податкового права;
- дослідження джерел банківського права;
- визначення джерел валютного права.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що складаються у сфері публічних фінансів у процесі нормативного регулювання фінансової діяльності держави.

Предмет дослідження становлять теоретичні положення щодо джерел фінансового права, а також їх структура, особливості функціонування та значення у системі фінансово-правового регулювання.

Наукова новизна курсової роботи полягає в авторському осмисленні поняття та змісту джерел фінансового права, удосконаленні їх теоретичної характеристики та узагальненні сучасних наукових підходів до визначення їх ролі в забезпеченні стабільності фінансово-правового регулювання в умовах трансформації фінансової системи України.

Для досягнення поставленої мети у курсовій роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних **методів пізнання**. Зокрема, діалектичний метод застосовано для аналізу розвитку та змін джерел фінансового права у взаємозв'язку з соціально-економічними процесами. Логіко-юридичний метод дав змогу розкрити зміст основних правових понять, сформулювати визначення та виявити ознаки джерел фінансового права.

За допомогою формально-юридичного методу здійснено аналіз нормативно-правових актів, що становлять систему джерел фінансового права. Системно-структурний метод використано для визначення внутрішньої побудови та ієрархії джерел фінансового права. Порівняльно-правовий метод застосовано з метою зіставлення наукових підходів до розуміння джерел фінансового права та виявлення їх особливостей у національній правовій системі.

Структура курсової роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шости підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

1.1. Поняття та ознаки джерел фінансового права

Вивчення джерел фінансового права варто розпочати з усвідомлення того, що під джерелом права в спеціальній літературі розуміють не тільки підстави юридичної обов'язковості правової норми (джерело права у формальному, юридичному значенні), але й матеріальні умови життя суспільства (джерело права в матеріальному значенні), і матеріали, за допомогою яких людство пізнає право (джерело пізнання права). Крім зазначеного, багато авторів виділяють ще й історичні джерела права. [17, с. 48]

Джерела фінансового права становлять собою різноманітні загальнообов'язкові, нормативні, ієрархічні форми встановлення і вираження (об'єктивізації) норм щодо мобілізації, розподілу й використання коштів централізованих і децентралізованих публічних фондів, що видаються компетентними органами держави та місцевого самоврядування, і складають певну систему. [18, с. 78]

Джерела фінансового права – це зовнішня форма виразу фінансово-правових норм, які видає держава, її органи та органи місцевого самоврядування або органи, що визнані державою і представляють фінансові інтереси суспільства чи окремих категорій громадян. Джерело фінансового права має: встановлювати певні правила поведінки; бути виданим компетентним органом (переважно органами державної влади); чітко відповідати матеріальній і процесуальній сторонам функціонування. [19.]

Іншими словами, характеристика джерел фінансового права полягає в ознайомленні з правовими актами органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування, в яких містяться норми фінансового права. Система

нормативно-правових актів, що містять фінансово-правові норми, також позначається терміном «фінансове законодавство». [20.]

У фінансово-правовій доктрині звернення до категорії джерел фінансового права є методологічно необхідним, адже саме через неї пояснюється, у якій юридичній формі існують фінансово-правові норми та яким чином вони набувають властивості загальнообов'язковості. Публічні фінанси як сфера організації та руху коштів держави і територіальних громад не можуть регулюватися виключно через економічну доцільність чи управлінський розсуд; вони потребують чітких і передбачуваних правових приписів, що виходять від компетентних суб'єктів і підлягають офіційному застосуванню. Саме тому наука фінансового права, розвиваючи загальнотеоретичне розуміння «джерела права» як зовнішньої форми закріплення юридичних норм, конкретизує його з урахуванням владно-організуючого характеру фінансової діяльності держави, процедурності бюджетного та податкового процесів і підвищених вимог до законності руху публічних коштів.

У працях О. М. Бандурки простежується акцент на тому, що джерела фінансового права є передусім юридичним каналом державного владного впливу на фінансову сферу: держава, реалізуючи фінансову політику, не просто приймає управлінські рішення, а надає їм нормативної форми, здатної породжувати стійкі правила поведінки, визначати компетенцію органів влади, процедури формування доходів і здійснення видатків, а також встановлювати засоби контролю та відповідальності. Такий підхід підводить до принципового висновку: у фінансовому праві «джерело» не може зводитися до довільного набору документів, пов'язаних із грошима, оскільки вирішальною є не фінансова тематика, а здатність акта бути офіційною формою права, тобто містити норми загального характеру та діяти у правопорядку як обов'язковий регулятор.[16]

О. І. Баїк, розкриваючи публічно-правову природу фінансового права, фактично уточнює критерій «юридичності» джерела через імперативність

фінансово-правових приписів. Оскільки фінансові відносини значною мірою виникають не на основі автономії волі, а у зв'язку з владними повноваженнями держави та необхідністю забезпечення публічного інтересу, джерела фінансового права мають забезпечувати можливість обов'язкового виконання, а отже характеризуються підвищеною вимогою до формальної визначеності та процедурної коректності їх прийняття. У цьому вимірі джерела фінансового права постають не як «технічні носії тексту», а як правові форми, здатні забезпечувати фінансову дисципліну та юридичну визначеність для всіх учасників фінансових правовідносин.[20, с17-21]

Функціональний ракурс категорії джерел фінансового права послідовно підтримується у напрацюваннях О. П. Гетманця, який звертає увагу на те, що джерела фінансового права є структурною частиною механізму фінансово-правового регулювання. Звідси випливає, що наукове визначення джерел не може обмежуватися констатацією їх «офіційності», а має відображати їх призначення: через джерела фінансового права держава юридично оформлює правила акумулювання та витрачання публічних коштів, формує процедури контролю, забезпечує узгодженість бюджетних і податкових інструментів та, зрештою, переводить фінансову політику у площину правової обов'язковості. Такий підхід дає підстави оцінювати джерела фінансового права також з позиції їх регулятивної спроможності: чи забезпечують вони реальне функціонування фінансових інститутів, чи створюють правові гарантії прозорості та підконтрольності публічних фінансів, чи не допускають нормативних прогалин і суперечностей.[18, с.89]

О. О. Дмитрик, аналізуючи розвиток фінансового законодавства, підкреслює динамічний характер системи джерел фінансового права. Фінансово-правове регулювання постійно реагує на зміни економічної ситуації, бюджетних пріоритетів і податкової політики, а тому система джерел повинна поєднувати дві взаємопов'язані вимоги: стабільність базових правил і здатність до оперативного оновлення без руйнування принципу законності. Це означає, що поняття джерел фінансового права необхідно формулювати таким чином,

щоб воно охоплювало не тільки формальну наявність нормативних актів, а й їх місце у забезпеченні правової визначеності й безперервності фінансових процедур. У такому ключі джерела фінансового права стають маркером якості фінансового правопорядку: чим чіткіше структурована й узгоджена система джерел, тим вищою є передбачуваність фінансових правил і тим надійніше захищаються як публічні, так і приватні інтереси у фінансовій сфері.[19, с.25]

Системний вимір проблеми розкриває М. Г. Волощук, який розглядає джерела фінансового права як ієрархічно впорядковану сукупність правових форм. Ієрархія тут має не суто формальне значення: вона виступає умовою узгодженості фінансового регулювання, оскільки саме через підпорядкування актів за юридичною силою забезпечується єдність бюджетних і податкових правил, попереджаються колізії, гарантується стабільність бюджетного процесу та права визначеність для суб'єктів фінансових правовідносин. Ідея системності вказує на те, що джерела фінансового права повинні діяти як цілісна конструкція: коли окремі приписи щодо доходів, видатків, повноважень і контролю не узгоджені між собою, фінансово-правовий механізм втрачає керованість, а правозастосування стає непослідовним.[17]

Конституційно зумовлений характер системи джерел фінансового права аргументовано підкреслюють Т. П. Бичок і А. С. Брик, які виходять із того, що вихідні параметри фінансового правопорядку задаються конституційними засадами організації публічної влади, бюджетної системи та оподаткування, а також принципом законності у сфері публічних фінансів. У цьому контексті поняття джерел фінансового права неминуче пов'язується з вимогою легітимності: фінансові приписи є правом лише тоді, коли вони сформульовані компетентним суб'єктом, у належній процедурі та у формах, передбачених правовою системою, а також узгоджені з актами вищої юридичної сили. Отже, доктринально важливо розрізняти нормативне джерело фінансового права та акти індивідуального чи організаційно-планового характеру, що можуть впливати на рух коштів, але не створюють загальнообов'язкових правил.[22, 34-37]

Узагальнення зазначених наукових підходів дозволяє послідовно підійти до визначення поняття джерел фінансового права як до такого, що поєднує формальний і функціональний критерії. Джерела фінансового права доцільно розуміти як офіційно встановлені або визнані у правовій системі держави форми зовнішнього закріплення норм фінансового права, прийняті або такі, що діють у межах компетенції відповідних суб'єктів і в установленому порядку, які містять загальнообов'язкові правила регулювання відносин у сфері публічних фінансів. Саме така дефініція дозволяє, з одного боку, зберегти доктринальну вимогу юридичної визначеності й законності, а з іншого - відобразити реальну роль джерел у забезпеченні функціонування бюджетної, податкової та контрольної складових фінансової системи.

Ознаки джерел фінансового права логічно впливають із наведеного поняття та наукових підходів до його обґрунтування. Передусім джерела фінансового права характеризуються нормативністю, тобто здатністю містити загальні правила поведінки, розраховані на багаторазове застосування. Саме нормативність відмежовує джерела фінансового права від індивідуальних приписів, які вирішують конкретну ситуацію, а також від фінансово-планових документів, що визначають напрями використання коштів, але не встановлюють загальнообов'язкових норм. Далі визначальною є формальна визначеність і офіційність, що проявляється у вимозі прийняття акта компетентним суб'єктом у встановленій процедурі та в такій правовій формі, яка визнається правопорядком як здатна породжувати юридичні норми. У фінансовій сфері ця ознака має підвищене значення, оскільки будь-яка невизначеність у правилах справляння платежів або здійснення бюджетних видатків безпосередньо загрожує законності руху публічних коштів.

Наступною істотною ознакою є загальнообов'язковість, що кореспондує владно-організуючій природі фінансового права. Фінансово-правові приписи не лише «рекомендують» поведінку, а зобов'язують діяти певним чином, встановлюючи правила сплати податків, порядок бюджетних процедур, межі повноважень органів влади та механізми фінансового контролю. Водночас

загальнообов'язковість не означає свавілля держави: саме система джерел, вибудована за принципом ієрархії, обмежує дискрецію публічної влади правом і забезпечує реалізацію принципу законності. У цьому зв'язку важливою ознакою є ієрархічність, яка передбачає співвідношення джерел за юридичною силою та їх підпорядкування, що гарантує внутрішню узгодженість фінансового регулювання й пріоритет актів вищого рівня у разі суперечностей.[20]

Окрім ієрархії, джерела фінансового права характеризуються системністю, тобто здатністю функціонувати як взаємопов'язаний комплекс правових форм, що спільно забезпечують регулювання публічних фінансів. Системність проявляється у тому, що фінансові норми про доходи, видатки, компетенцію та контроль мають бути узгоджені, інакше фінансово-правовий механізм стає фрагментарним, породжує колізії та знижує рівень правової визначеності. Нарешті, змістовною ознакою джерел фінансового права є їх спрямованість на регулювання саме публічних фінансів, тобто тих відносин, у яких держава або територіальна громада виступають носіями публічного інтересу та реалізують владні повноваження щодо формування і використання публічних грошових фондів.

Таким чином, поняття й ознаки джерел фінансового права в сучасній доктрині формуються на перетині формально-юридичного підходу, який вимагає нормативності, компетенції та процедурності, системного підходу, який наголошує на ієрархії та узгодженості, і функціонального підходу, який оцінює джерела як реальний інструмент забезпечення фінансового правопорядку. Таке розуміння дозволяє обґрунтовано відмежовувати джерела фінансового права від інших документів фінансової сфери, а також пояснювати їх визначальну роль у забезпеченні законності, стабільності та передбачуваності регулювання публічних фінансів.

1.2 Класифікація джерел фінансового права

Джерела фінансового права можуть бути систематизовані згідно з певними принципами:

I. На підставі владної територіальної ознаки (зазвичай це стосується видів нормативних актів):

- Загальнодержавні нормативні акти;
- республіканські (Автономна Республіка Крим);
- місцеві нормативні акти.

II. За характером правових норм:

- Нормативні акти, що містять правові норми загального характеру, прийняті компетентними органами у встановленому порядку;
- ненормативні акти, що не містять правових норм загального характеру.

III. За особливостями правового регулювання і характером установлення:

- Звичай, санкціонований компетентними органами в установленому порядку.
- Прецедент, який поширився в країнах англосаксонської системи, особливо за наявності прогалин у законодавстві.
- Міжнародні договори (конвенції, угоди). Міжнародні договори наділені різною юридичною чинністю.
- Правова доктрина, яка характерна для мусульманських країн, де, будучи одним з важливих джерел шаріату, заповнює прогалини законодавства відповідно до розпоряджень мусульманської доктрини.

5- Нормативно-правовий акт – найважливіше, а іноді єдине джерело фінансового права. В деяких випадках інші джерела розглядаються як похідні від нормативного акта. [18]

Особливо слід звернути увагу на поділ джерел залежно від характеру норм, що в них містяться, на джерела матеріального фінансового права та джерела процесуального фінансового права. Треба зазначити, що такий

розподіл є доволі новим для фінансового права, оскільки традиційно майже в кожному з підручників із фінансового права вказується, що у фінансовому праві його інститути містять у єдності як матеріальні, так і процесуальні норми. З огляду на це може скластися враження, що вони виконують одночасно функцію джерел матеріального і процесуального фінансового права. [19]

Класифікація джерел фінансового права має не лише описове, а й методологічне значення, оскільки дозволяє впорядкувати різномірний масив нормативного матеріалу, виявити внутрішню логіку фінансово-правового регулювання та встановити правила подолання колізій між приписами різної юридичної сили. У науковій традиції, яку підтримують, зокрема, О. М. Бандурка та О. П. Гетманець, класифікація джерел фінансового права розглядається як інструмент розуміння механізму фінансово-правового регулювання: через неї видно, які акти визначають засадничі принципи, які конкретизують їх у формі процедур і повноважень, а які забезпечують практичну реалізацію фінансових приписів на рівні адміністративних механізмів і застосування.[18]

О. О. Дмитрик, аналізуючи динаміку фінансового законодавства, підкреслює, що без класифікації неможливо адекватно оцінити стабільність і змінюваність фінансових норм, зокрема співвідношення кодифікованих актів і поточних нормативних рішень, які оперативно реагують на бюджетні та економічні виклики.[19]

Найбільш усталеною у фінансово-правовій доктрині є класифікація за юридичною силою, адже саме вона задає ієрархію джерел і визначає пріоритет при застосуванні норм. У центрі цієї ієрархії перебувають конституційні положення, які закріплюють засади фінансової системи та принцип законності у сфері публічних фінансів. Підхід, який акцентує конституційну зумовленість фінансового права, послідовно підтримують Т. О. Карабін і Ю. М. Жорнокуй, наголошуючи, що фінансово-правові приписи не можуть бути легітимними поза межами конституційної моделі компетенцій і принципів публічної влади.

Наступний рівень становлять закони, серед яких особливе місце займають кодифіковані акти фінансового спрямування, а також щорічні бюджетні закони, що мають специфічну правову природу: вони є законами за формою, але поєднують у собі нормативні приписи з елементами фінансового планування, що зумовлює доктринальні дискусії щодо меж «нормативності» таких актів і їх впливу на інші елементи фінансового законодавства.

Саме через цю особливість фінансового права низка дослідників, зокрема Качула та Л. М. Касьяненко, розглядають бюджетні акти як приклад джерел, у яких фінансово-плановий зміст не усуває нормативного значення, а співіснує з ним у межах спеціальної процедури бюджетного процесу. Після законів у системі джерел перебувають підзаконні нормативні акти, що конкретизують законодавчі приписи та забезпечують їх виконання; у фінансовій сфері вони особливо поширені через потребу детального процедурного регулювання, однак у доктрині підкреслюється, що така деталізація має залишатися в межах закону, інакше виникає ризик підміни законодавчого регулювання адміністративною нормотворчістю.

Вагомою є класифікація за суб'єктом правотворення, оскільки вона дозволяє пояснити компетенційні межі виникнення фінансово-правових норм і водночас показує «маршрут» формування фінансових правил від загальнодержавного до локального рівня. У цьому вимірі науковці, зокрема М. Г. Волошук і К. А. Гурковська, звертають увагу на те, що джерела фінансового права створюються не одним центром, а різними уповноваженими суб'єктами, і саме тому питання узгодженості актів набуває принципового значення. [17, с. 49]

Джерела можуть походити від парламенту як законодавця, від уряду як суб'єкта підзаконного регулювання, від центральних органів виконавчої влади, наділених правом видавати нормативні акти у межах своєї компетенції, від органів місцевого самоврядування, які ухвалюють нормативні рішення з питань місцевих фінансів, а також від спеціальних органів фінансової системи у межах наданих їм законом повноважень. Така класифікація дає можливість розкрити,

чому одна й та сама фінансова сфера регулюється актами різної природи та рівня, і водночас пояснює, чому в фінансовому праві такою важливою є компетенційна визначеність: джерело набуває юридичного значення не лише через «текст норми», а й через правомочність суб'єкта цю норму встановлювати.

Поширеною є й класифікація за територіальною сферою дії, яка в фінансовому праві має практичний сенс через поєднання загальнодержавних фінансів і фінансів місцевого самоврядування. У доктрині підкреслюється, що джерела загальнодержавного рівня визначають базові правила бюджетної системи, оподаткування та державного фінансового контролю, тоді як локальні нормативні акти органів місцевого самоврядування конкретизують фінансову політику на рівні територіальних громад у межах закону, зокрема через затвердження місцевих бюджетів, встановлення окремих місцевих платежів у передбачених законом межах та визначення процедур управління комунальними фінансовими ресурсами. Важливо, що вчені застерігають від змішування локальних джерел фінансового права з внутрішніми організаційними документами, які не мають нормативної сили: для визнання акта джерелом фінансового права вирішальним залишається критерій нормативності та загальнообов'язковості в межах відповідної території.

Окремий доктринальний інтерес становить класифікація за предметом правового регулювання, яка дозволяє показати внутрішню диференціацію фінансового права. У цьому аспекті джерела групуються залежно від того, які інститути фінансового права вони врегульовують: бюджетні відносини, податкові відносини, державний і муніципальний кредит, валютне регулювання, фінансовий контроль, правові засади діяльності публічного сектору у сфері фінансів. Дослідники на кшталт О. О. Дмитрик та О. П. Гетманця підкреслюють, що така класифікація є корисною для наукового аналізу, однак вона не завжди збігається з ієрархією за юридичною силою: один і той самий акт може містити норми різних інститутів, а інститут може

регулюватися актами різної юридичної сили, що зумовлює потребу комплексного підходу до систематизації.[18, 19]

У сучасних умовах важливою стає класифікація джерел фінансового права за способом включення до національної правової системи, де вирізняється національна та міжнародна складові. Ю. М. Жорнокуй і Т. О. Карабін у своїх підходах наголошують, що міжнародні договори, які набрали чинності для України у встановленому порядку, можуть впливати на фінансово-правове регулювання, формуючи стандарти або зобов'язання у сфері оподаткування, бюджетної дисципліни, фінансового моніторингу та співпраці у фінансовій сфері. Водночас доктрина застерігає, що міжнародний компонент не скасовує вимоги внутрішньої ієрархії: міжнародні положення діють у правопорядку через конституційно визначені механізми, а їх застосування вимагає узгодження з національними процедурами, особливо коли йдеться про бюджетні повноваження та встановлення обов'язкових платежів.

Поряд із цим у фінансово-правових дослідженнях зустрічається класифікація за часовою дією, що є особливо показовою для фінансового права через наявність актів, прийнятих на визначений бюджетний період або на перехідні етапи реформ. Учені, зокрема К. А. Гурковська та Л. М. Касьяненко, звертають увагу, що тимчасовість окремих актів не зменшує їх нормативного значення, але підвищує вимоги до юридичної визначеності та техніки нормотворення, оскільки короткострокові приписи, накладаючись на довгострокові правила кодексів і базових законів, здатні створювати нестабільність правового регулювання та складності у правозастосуванні. Саме тому доктрина підкреслює потребу у збалансуванні стабільних, системоутворюючих джерел і змінних регуляторів, які мають залишатися в межах загальних принципів і не руйнувати передбачуваність фінансового правопорядку.

У підсумку слід зазначити, що класифікація джерел фінансового права не є самоціллю; вона слугує способом наукового пояснення того, як побудоване фінансово-правове регулювання, чому воно має багаторівневий характер і які

критерії дозволяють відмежувати справжні джерела фінансового права від суміжних документів фінансової сфери. Узгодження класифікаційних підходів за юридичною силою, суб'єктом правотворення, територіальною дією, предметом регулювання та способом включення в правову систему дозволяє сформуванню цілісного уявлення про систему джерел фінансового права й забезпечити методологічно коректне застосування фінансово-правових норм у практиці публічного управління та захисту прав учасників фінансових правовідносин

1.3 Історичні витоки формування джерел фінансового права

Історичний аналіз витоків формування джерел фінансового права дає змогу зрозуміти, чому сучасна система фінансово-правових джерел має саме такий вигляд, чому в ній домінують нормативно-правові акти, а також чому для фінансової сфери характерні підвищені вимоги до формальної визначеності, процедурності та ієрархічної узгодженості. На відміну від багатьох інших сфер суспільних відносин, де тривалий час значну роль відігравали звичаї чи судова практика, фінанси від початку були пов'язані з публічною владою, примусовістю та необхідністю централізованого управління ресурсами. Саме ця обставина зумовила раннє домінування владних приписів як основної форми закріплення фінансових правил, а отже і специфіку історичної еволюції джерел фінансового права.

На ранніх етапах державності фінансові правила існували переважно як елементи загального порядку управління, а не як самостійна «галузева» система. У часи Київської Русі та подальших державних утворень на українських землях фіскальні приписи були тісно пов'язані з князівською владою, повинностями, зборами, митами та організацією утримання влади й війська. Норми, які сьогодні можна розцінювати як прототипи фінансово-правових приписів, закріплювалися в актах загального характеру, що поєднували регулювання майнових, адміністративних і судових питань. Це

означало, що «джерела фінансового права» в сучасному розумінні ще не відокремлювалися, однак уже формувалися ключові риси майбутньої системи: залежність фінансових правил від публічної влади, їх обов'язковість і зв'язок із потребами державного управління.

Подальший розвиток на українських землях у межах Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, а згодом козацької державності та імперських правопорядків привів до ускладнення фінансового управління і, відповідно, до більшої формалізації джерел фінансових приписів. Важливо, що саме на цих етапах поступово закріплюється тенденція до письмового оформлення правил, які стосуються податків, мит, повинностей, військових та адміністративних витрат. У правових системах, де діяв розвиненіший апарат публічної влади, фінансові приписи все частіше оформлювалися у вигляді статутів, універсалів, королівських і сеймових актів, а також актів місцевого управління. Це мало принципове значення для еволюції джерел фінансового права: публічні фінанси почали вимагати не лише фактичного збирання коштів, а й юридичного обґрунтування повноважень і процедур, що поступово наближало фінансову сферу до сучасної моделі правового регулювання.

В імперський період, коли українські землі входили до складу російської та Австро-Угорської імперій, відбувається подальша бюрократизація та уніфікація фінансового управління. Фінансові приписи набувають форми централізованих нормативних актів, які встановлюють правила оподаткування, бюджетного планування, казначейського виконання, державного кредиту, митної справи. Саме в цей час фінансове регулювання починає чіткіше розмежовуватися за інститутами, а джерела стають більш системними, оскільки держава потребує стабільних процедур наповнення скарбниці та контролю за витрачанням коштів. Водночас тут закладається важлива для сучасного фінансового права риса: підпорядкованість підзаконних приписів загальним законодавчим установленням, коли деталізація фінансових процедур здійснюється через акти виконавчої влади, але в межах загальних правил, визначених на вищому рівні.[18]

З проголошенням незалежності України починається якісно новий етап становлення джерел фінансового права, пов'язаний із переходом до ринкової економіки, відновленням пріоритету принципу верховенства права та переорієнтацією фінансової системи на забезпечення публічних потреб у нових соціально-економічних умовах. Визначальною подією стало конституційне закріплення засад організації публічної влади та фундаментальних принципів фінансової системи, що створило правову основу для сучасної ієрархії джерел фінансового права. Саме в цей період активізується законотворча діяльність у фінансовій сфері, формуються базові інститути бюджетного та податкового права, створюються механізми казначейського виконання бюджетів, встановлюються правила фінансового контролю. Поступово з'являється потреба не лише в розрізних законах, а й у кодифікації як способі систематизації та стабілізації фінансових правил.

Кодифікаційні процеси стали одним із ключових факторів модернізації джерел фінансового права. Запровадження кодифікованих актів у бюджетній і податковій сферах надало системі джерел більшої цілісності та передбачуваності, закріпило єдині понятійні та процедурні рамки, визначило співвідношення матеріальних і процесуальних норм. У доктринальному сенсі це означало зміцнення ролі законів як системоутворюючих джерел і одночасне уточнення функції підзаконних актів, які мають забезпечувати реалізацію законодавчих приписів, не виходячи за їх межі. Для фінансового права це особливо важливо, адже надмірне «перенесення» регулювання у підзаконну площину створює ризики нестабільності й суперечностей, тоді як домінування законодавчого регулювання підвищує рівень юридичної визначеності у сфері публічних фінансів.

Окремий напрям історичної еволюції джерел фінансового права пов'язаний із розвитком місцевого самоврядування та фінансової децентралізації. Поступове розширення фінансової автономії територіальних громад об'єктивно посилює роль локальних нормативних актів у системі джерел, однак така роль завжди є похідною від закону і обмежується вимогами

єдності бюджетної системи та загальнодержавних принципів оподаткування. Унаслідок цього сучасна історична тенденція полягає не у «конкуренції» державних і місцевих джерел, а в їх функціональному розмежуванні: загальнодержавні акти встановлюють рамку, а місцеві акти конкретизують її в межах компетенції громади.[17]

Ще однією сучасною історичною тенденцією є зростання значення міжнародного чинника, який впливає на фінансове регулювання через міжнародні договори, стандарти прозорості, бюджетної дисципліни, фінансового контролю та запобігання фінансовим правопорушенням. Це не заперечує домінування національних джерел, але змінює уявлення про «замкнутість» фінансово-правової системи: джерела фінансового права дедалі частіше формуються з урахуванням міжнародних зобов'язань і практик, що вимагає від правопорядку здатності інтегрувати такі вимоги у внутрішню ієрархію правових актів, зберігаючи конституційні принципи законності та юридичної визначеності.

Історичні витoki формування джерел фінансового права демонструють закономірний рух від розпорошених фіскальних приписів у загальних актах влади до сучасної системи нормативних джерел, побудованої на конституційній основі, законодавчій кодифікації, процедурності фінансових процесів та ієрархічній узгодженості. Саме історична еволюція пояснює, чому в фінансовому праві першорядного значення набувають офіційні нормативні форми, чому для цієї сфери типовими є імперативність і детальна процедурна регламентація, а також чому система джерел потребує постійної систематизації та оновлення без втрати стабільності фінансового правопорядку.

Осередками розвитку в Україні фінансової науки на етапі її зародження були переважно університети, а носіями вітчизняної фінансової доктрини – їхні викладачі й вихованці. При цьому найвищі результати мала київська наукова школа, котра здобула світове визнання. Окремі її досягнення поширилися на інші українські наукові осередки. Її найкращих представників, незважаючи на всі методологічні відмінності, об'єднує спільна ознака – вони захищають

ліберальний економічний порядок, вказуючи на вільне розкриття індивідуальних потреб, що становлять основу розвитку цивілізації. Ці особливості розвитку київської економічної школи поширилися й на українську фінансову науку, яка почала визрівати в лоні політичної економії та фінансового права. З київської економічної (фінансової) школи, котра не сприйняла трудової теорії цінності й соціалізму, вийшло чимало знаних і відомих у світі економістів-фінансистів. А праці М. Бунге та Д. Піхна фактично стали науковим фундаментом фінансової політики як М. Бунге, так і С. Вітте. [20, с. 7] [19]

Таким чином, можна зробити висновок, що фінансова наука, тобто фінансове право України, є досить молодою наукою, вагомий вплив та внесок у розвиток якої внесли університети та стрімкий розвиток капіталізму у світі та на теренах нашої держави.

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

2.1. Джерела бюджетного права

Бюджетне право як підгалузь фінансового права – це сукупність фінансово-правових норм, що регулюють суспільні (фінансові) відносини, які виникають у зв'язку з формуванням, розподілом і використанням державного і місцевого бюджетів на території України. [20]

В юридичній літературі справедливо відзначається, що джерела бюджетного права є багато чисельними, але недостатньо досконалыми, впорядкованими, дієвими та погодженими між собою. [19]

Джерела бюджетного права, це офіційні форми зовнішнього закріплення норм, які регулюють бюджетні відносини, тобто відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів та складання і розгляду звітності про їх виконання. В українській правовій системі специфіка бюджетного права полягає в тому, що коло його основних джерел визначається не лише доктриною, а й самим бюджетним законодавством: Бюджетний кодекс України від 2010 року прямо встановлює, з яких нормативних елементів складається бюджетне законодавство, і тим самим задає «ядро» джерел бюджетного права.

Першоосновою бюджетного права є Конституція України, ухвалена у 1996 році. Її значення полягає в тому, що вона закріплює загальні засади фінансової діяльності держави та принципи, без яких бюджетне регулювання не може бути легітимним: верховенство Конституції і закону, компетенційний розподіл повноважень між органами державної влади, а також ключові фінансові інститути, пов'язані з бюджетною системою, податковими надходженнями і контролем. Для бюджетного права це означає, що будь-які правила бюджетного процесу, порядок формування і використання бюджетних коштів та механізми контролю мають відповідати конституційним засадам і не

можуть встановлюватися довільно поза межами визначеної компетенції та процедури.

Системоутворюючим кодифікованим джерелом бюджетного права є Бюджетний кодекс України від 2010 року. [2] Саме він визначає принципи бюджетної системи, стадії бюджетного процесу, коло його учасників, їх повноваження, правила міжбюджетних відносин, бюджетний контроль і відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Особливо важливо, що Кодекс вибудовує ієрархію та внутрішню узгодженість бюджетного регулювання: він задає єдині рамки для правотворення й правозастосування у бюджетній сфері і водночас встановлює, що інші нормативні акти можуть регулювати бюджетні відносини лише у відповідності до його положень. Через це Бюджетний кодекс є не просто одним із джерел, а «каркасом» бюджетного права, який забезпечує єдність бюджетної системи і сталість основних процедур.

Окреме, фактично центральне місце серед джерел бюджетного права займає щорічний закон про Державний бюджет України. Його особливість полягає в поєднанні нормативного і планового змісту: він встановлює ключові параметри доходів і видатків на відповідний бюджетний період, а також інші необхідні для виконання бюджету положення у межах предмета бюджетного регулювання. Як приклад чинного акта такого типу можна навести Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», прийнятий у 2024 році. [4]

У бюджетно-правовому сенсі щорічний бюджетний закон виконує роль правової основи функціонування державних фінансів у конкретному році, але при цьому він має узгоджуватися з конституційними засадами та з «рамковими» приписами Бюджетного кодексу, оскільки інакше бюджетне регулювання втрачає системність і юридичну визначеність.

До джерел бюджетного права належать також інші закони України, які містять норми, що безпосередньо регулюють бюджетні відносини або визначають статус і повноваження учасників бюджетного процесу. Показовим

у цьому плані є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», прийнятий у 1997 році, оскільки саме через нього, разом із бюджетним законодавством, розкриваються компетенційні засади місцевих фінансів, повноваження місцевих рад та виконавчих органів у бюджетному процесі, а також загальна логіка фінансової самостійності територіальних громад. [13]

У цьому проявляється комплексність бюджетного права: воно не обмежується «власне бюджетними» актами, а взаємодіє з законами, що визначають організацію та компетенцію публічної влади.

Важливим шаром джерел бюджетного права виступають підзаконні нормативні акти, насамперед постанови Кабінету Міністрів України та нормативні акти центральних органів виконавчої влади, які приймаються на виконання Бюджетного кодексу України від 2010 року і бюджетних законів. Їх роль полягає у деталізації процедур: казначейське обслуговування, бюджетна звітність, порядок використання бюджетних коштів, технічні правила виконання бюджетів потребують регламентації, яка за обсягом і рівнем деталізації не завжди є придатною для включення до закону. Водночас у бюджетному праві діє принципова вимога: підзаконні акти не можуть змінювати зміст законодавчих приписів, встановлювати нові бюджетні обов'язки чи обмеження поза законом або підміняти собою законодавче регулювання, особливо коли йдеться про базові елементи бюджетної системи та ключові правила бюджетного процесу.

Особливу групу джерел бюджетного права утворюють акти місцевого рівня. Рішення про місцевий бюджет, що приймається відповідною місцевою радою на бюджетний період, є нормативним актом у межах територіальної громади, адже воно встановлює обов'язкові бюджетні показники та визначає правові параметри використання коштів місцевого бюджету. При цьому нормативність таких рішень є похідною від закону: вони діють у межах компетенції, встановленої Конституцією України 1996 року, Бюджетним кодексом України 2010 року та законами про місцеве самоврядування, і не можуть суперечити актам вищої юридичної сили. Саме через поєднання

державного і місцевого рівнів джерел бюджетного права проявляється бюджетна система як єдина, але багаторівнева конструкція.

Окремо слід враховувати міжнародно-правову складову. Міжнародні договори, які набрали чинності для України у встановленому порядку, можуть впливати на бюджетні відносини, якщо вони містять бюджетні зобов'язання, вимоги до бюджетної дисципліни або правила фінансової співпраці. Водночас їх дія в бюджетній сфері реалізується через національні механізми і не скасовує внутрішньої ієрархії джерел: бюджетні повноваження, бюджетні процедури і бюджетні рішення мають здійснюватися у формах і порядку, визначених Конституцією України 1996 року та Бюджетним кодексом України 2010 року.

2.2. Джерела податкового права

Джерела податкового права доцільно розуміти як офіційно встановлені або визнані в правовій системі держави форми зовнішнього закріплення норм, що регулюють відносини у сфері встановлення, справляння та адміністрування податків і зборів, визначення прав і обов'язків платників та контролюючих органів, а також відповідальності за порушення податкового законодавства. У податковому праві це поняття має особливе значення, оскільки податок за своєю природою є обов'язковим публічним платежем, а отже будь-які податкові обов'язки, елементи податку, порядок контролю й відповідальність повинні впливати з джерел, які забезпечують законність, юридичну визначеність і передбачуваність регулювання.

Базовим джерелом податкового права є Конституція України 1996 року, оскільки вона закріплює фундаментальні засади правового порядку, принцип верховенства права, вимогу діяти на підставі та в межах повноважень, а також загальну рамку легітимності оподаткування і розмежування повноважень публічної влади.[1] На конституційній основі формується «ядро» податкового регулювання, а всі інші джерела податкового права повинні узгоджуватися з конституційними приписами, не звужувати зміст конституційних гарантій і не виходити за межі компетенції відповідних суб'єктів правотворення.

Центральним кодифікованим джерелом податкового права є Податковий кодекс України 2010 року, який системно визначає засади оподаткування, коло загальнодержавних і місцевих податків та зборів, елементи кожного податку, права та обов'язки платників і контролюючих органів, процедури адміністрування, податковий контроль, оскарження рішень, а також види юридичної відповідальності у податковій сфері.[3] Значення Податкового кодексу полягає в тому, що він задає єдині правила і понятійний апарат, обмежує можливість довільного встановлення податкових платежів поза кодексною рамкою та забезпечує системність податкового правопорядку. Саме з цієї причини доктрина податкового права підкреслює, що підзаконне нормотворення у сфері оподаткування може виконувати лише деталізуючу й процедурну роль, але не здатне створювати нові податкові обов'язки або змінювати елементи податку без законодавчої основи.

До джерел податкового права належать також закони України, прийняті після 1996 року у межах конституційної компетенції законодавця, які містять податково-правові норми або безпосередньо впливають на податкові відносини. Водночас для податкового права принципово, що встановлення податків і зборів, визначення їх елементів, запровадження податкових пільг та визначення відповідальності не можуть бути перенесені в площину підзаконних актів, оскільки це підривало б законність оподаткування і створювало б правову невизначеність для платників.

Особливим компонентом системи джерел є міжнародні договори України, які набрали чинності для України в установленому порядку після їх ратифікації законом України. У податковій сфері це має практичне значення насамперед для питань усунення подвійного оподаткування та взаємної адміністративної допомоги, де міжнародні правила можуть коригувати застосування національних норм. Проте й тут зберігається загальний принцип системності: міжнародні положення інтегруються у внутрішній правопорядок через конституційно визначені механізми, а їх застосування вимагає юридично коректного співвідношення з національним законодавством.

Важливу роль у податковому регулюванні відіграють підзаконні нормативні акти, зокрема акти Кабінету Міністрів України, а також нормативні акти центральних органів виконавчої влади, які приймаються на виконання Податкового кодексу України 2010 року і законів України. Їх призначенням є процедурна деталізація адміністрування, форм звітності, технічних аспектів обліку та окремих елементів податкового контролю. Однак підзаконні акти визнаються джерелами податкового права лише в тій частині, в якій вони мають нормативний характер, прийняті в межах компетенції та не змінюють законодавчих приписів. Будь-яка підміна закону підзаконним регулюванням у податковій сфері оцінюється доктриною як ризик порушення принципу законності оподаткування.

Окремо слід розмежовувати нормативні джерела податкового права і документи роз'яснювального характеру. Листи, інформаційні повідомлення, довідкові матеріали контролюючих органів не є джерелами податкового права, оскільки вони не створюють загальнообов'язкових норм. Навіть офіційні консультації, що використовуються для однакового розуміння норм, у доктринальному сенсі не прирівнюються до нормативно-правових актів: вони можуть впливати на практику застосування права та на правову визначеність платника, але не замінюють закон і не можуть встановлювати нові податкові правила.

У системі джерел податкового права важливе місце посідають акти органів місцевого самоврядування, які приймаються на підставі Податкового кодексу України 2010 року у частині місцевих податків і зборів. Їх нормативність проявляється у тому, що в межах наданої законом компетенції місцеві ради встановлюють конкретні ставки, порядок справляння та пільги за місцевими платежами. Водночас ці акти мають похідний характер: вони діють у межах територіальної громади, не можуть виходити за рамки, задані Податковим кодексом, і в разі суперечності з актами вищої юридичної сили підлягають приведенню у відповідність.

Нарешті, значний вплив на податкову сферу мають акти конституційної юрисдикції та судова практика, насамперед у частині тлумачення принципів законності, правової визначеності та справедливості оподаткування, а також у подоланні колізій і прогалин. Проте в українській правовій традиції судові рішення зазвичай не ототожнюються з нормативними джерелами в класичному розумінні, хоча їх правові позиції істотно впливають на однаковість правозастосування і фактично формують стандарти тлумачення податкових норм.

2.3 Джерела правового регулювання банківської та валютної сфери

Джерела правового регулювання банківської та валютної сфери доцільно розуміти як офіційні форми зовнішнього закріплення норм, що визначають засади організації банківської системи, правовий статус і повноваження центрального банку, правила діяльності банків та інших учасників фінансового ринку, порядок здійснення платіжних операцій, а також правові рамки валютних операцій, валютного регулювання і валютного нагляду. Спільною рисою для банківської й валютної сфер є те, що вони перебувають на межі публічних інтересів держави та приватних інтересів учасників фінансового обігу, а тому вимагають підвищеної юридичної визначеності, чіткої ієрархії нормативних приписів і процедурної деталізації. Саме цим пояснюється те, що поряд із законами значну роль у відповідному регулюванні відіграють нормативні акти спеціального регулятора, які конкретизують і забезпечують реалізацію законодавчих положень.

Конституційною основою правового регулювання банківської та валютної сфери виступає Конституція України, прийнята у 1996 році, оскільки вона закріплює загальні засади функціонування публічної влади, принцип законності, межі компетенції державних органів та загальні гарантії правового порядку у фінансовій сфері.[1] Із конституційного рівня впливає ключове положення: обов'язкові правила, що впливають на майнову сферу суб'єктів фінансового обороту, мають установлюватися у формах, передбачених

правовою системою, компетентними суб'єктами і в межах їхніх повноважень. Відповідно, підзаконне регулювання може забезпечувати процедурну деталізацію і технічну конкретизацію, однак не повинно підміняти собою закон у визначенні базових прав і обов'язків чи у встановленні режимних обмежень, які мають істотний вплив на учасників правовідносин.

Системоутворюючим джерелом у банківській сфері є Закон України «Про Національний банк України», прийнятий у 1999 році, який визначає правовий статус Національного банку України, його функції, інструменти реалізації грошово-кредитної політики, а також регуляторні й наглядові повноваження.[5] Значення цього акта полягає в тому, що він формує юридичну модель центрального банку як органу зі спеціальною компетенцією, який не лише бере участь у функціонуванні фінансової системи, а й забезпечує її стабільність через нормативне регулювання в межах закону. У цій площині проявляється одна з визначальних особливостей джерел банківського права: значна частина правил набуває прикладної завершеності саме через нормативні акти Національного банку, однак юридична сила таких актів залишається підзаконною, а їхня чинність і допустимий зміст повністю залежать від законодавчої основи та дотримання меж компетенції.

Базовим спеціальним законом банківської сфери є Закон України «Про банки і банківську діяльність», прийнятий у 2000 році.[6] Він визначає правові засади створення, діяльності, реорганізації та ліквідації банків, закріплює основні вимоги до організації управління, фінансової стійкості та ризик-менеджменту, а також встановлює фундаментальні рамки банківського нагляду. Нормативне значення цього закону проявляється у формуванні «каркасу» банківського правопорядку, в межах якого підзаконні регуляторні акти можуть деталізувати стандарти та процедури. Така побудова є закономірною, оскільки банківська діяльність є високоризиковою і технологічно складною, а отже потребує детальних правил, проте ці правила повинні бути похідними від закону, інакше виникає ризик правової невизначеності або фактичного «перенесення» законодавчого регулювання у підзаконну площину.

Важливу роль у сучасному банківському регулюванні відіграє законодавство про платіжну інфраструктуру, адже банки є ключовими суб'єктами платіжного обороту. У цьому контексті істотне значення має Закон України «Про платіжні послуги», прийнятий у 2021 році, який встановлює правові рамки надання платіжних послуг, виконання платіжних операцій і функціонування платіжної інфраструктури, а також визначає регуляторну роль Національного банку України.[8] Для банківської та валютної сфери це важливо тому, що рух коштів і легітимність платіжних операцій є основою фінансового обороту, а значна частина валютних операцій реалізується саме через банківські та платіжні механізми.

З огляду на суспільну значущість довіри до банківської системи, до джерел правового регулювання банківської сфери належить також Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», прийнятий у 2012 році. Він установлює спеціальний правовий режим захисту вкладників і визначає механізми реагування на неплатоспроможність банків, що має комплексне значення для фінансової стабільності та мінімізації соціально-економічних наслідків кризових явищ у банківському секторі.[9] Так само, з урахуванням ролі банків у забезпеченні фінансової безпеки, істотне значення має Закон України «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», прийнятий у 2019 році, який визначає правові рамки фінансового моніторингу та зобов'язання банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу.[10] Наявність таких законів у системі джерел демонструє комплексність банківського регулювання: воно включає не лише правила «звичайної» банківської діяльності, а й спеціальні режими захисту фінансової системи та суспільно значущих інтересів.

Центральним спеціальним джерелом валютної сфери є Закон України «Про валюту і валютні операції», прийнятий у 2018 році, який визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання і валютного нагляду, а також закріплює основні принципи валютного режиму.[7] Специфіка

цього регулювання полягає в тому, що закон встановлює рамкові підходи і межі втручання держави, тоді як значна частина конкретних процедур, режимних вимог і технічних параметрів реалізується через нормативні акти Національного банку України, прийняті на підставі закону 2018 року та закону 1999 року. Саме в цьому проявляється характерна для валютної сфери особливість: оперативність і гнучкість регулювання забезпечуються підзаконними актами регулятора, однак їхній зміст має залишатися в межах законодавчої делегації та відповідати принципу юридичної визначеності.

Поряд із законами важливу роль у формуванні та реалізації правових приписів у банківській і валютній сферах відіграють підзаконні нормативні акти Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади у межах їхньої компетенції, однак домінантною підзаконною складовою залишаються нормативні акти Національного банку України. Вони забезпечують деталізацію процедур і стандартів, необхідних для функціонування банківської системи, платіжної інфраструктури та валютного ринку. Принципове значення має те, що нормативні акти регулятора можуть вважатися належними джерелами лише за умови, що вони мають нормативний характер, прийняті в межах компетенції та не змінюють по суті законодавчих приписів, зокрема не встановлюють нові обов'язки чи обмеження, які не випливають із закону.

Отже, джерела правового регулювання банківської та валютної сфери характеризуються багаторівневістю і поєднанням законодавчого «ядра» з розвиненою системою підзаконного регуляторного нормотворення. Конституція України 1996 року формує загальні правові рамки, спеціальні закони 1999, 2000, 2012, 2018, 2019 і 2021 років визначають основні інститути, компетенції та принципи, а нормативні акти Національного банку України забезпечують необхідну технічну та процедурну конкретизацію. Саме така конструкція дозволяє, з одного боку, гарантувати законність і передбачуваність правил у фінансовій сфері, а з іншого — забезпечувати адаптивність регулювання до змін фінансових технологій, ризиків і потреб фінансової стабільності.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження встановлено, що джерела фінансового права є фундаментальною категорією фінансово-правової науки, оскільки саме через них фінансово-правові норми набувають офіційної форми, загальнообов'язковості та здатності до реального застосування у сфері публічних фінансів. Зміст фінансового права як галузі неможливо коректно розкрити без аналізу того, у яких правових формах закріплюються правила щодо формування, розподілу та використання публічних грошових фондів, а також як забезпечується узгодженість цих форм між собою.

У роботі обґрунтовано, що джерела фінансового права слід розуміти як офіційно встановлені або визнані у правовій системі держави форми зовнішнього закріплення норм фінансового права, прийняті компетентними суб'єктами у встановленому порядку та спрямовані на регулювання відносин у сфері публічних фінансів. Таке визначення дозволяє поєднати формально-юридичний підхід, який вимагає нормативності, компетенції та процедурності, із функціональним підходом, що розглядає джерела як елемент механізму фінансово-правового регулювання, а також із системним підходом, який підкреслює ієрархічність та узгодженість фінансового законодавства.

Доведено, що визначальними ознаками джерел фінансового права є нормативність і загальнообов'язковість, офіційність та формальна визначеність, ієрархічна підпорядкованість, системність та спрямованість на регулювання саме публічних фінансів. Окремо наголошено на необхідності відмежування джерел фінансового права від документів індивідуального та організаційно-планового характеру. Наявність фінансового змісту або вплив на рух коштів сама по собі не робить документ джерелом права, якщо він не встановлює загальних правил поведінки та не має нормативної сили.

Показано, що класифікація джерел фінансового права має практичну і теоретичну цінність, оскільки вона дозволяє впорядкувати нормативний масив та визначити пріоритет актів у разі колізій. Найбільш значущими критеріями

класифікації є юридична сила, суб'єкт правотворення, сфера дії та предмет регулювання. Найважливішим результатом такої класифікації є висновок про багаторівневість джерел фінансового права, де конституційні засади формують правову рамку, закони та кодифіковані акти встановлюють базові правила, а підзаконні нормативні акти забезпечують процедурну деталізацію в межах закону.

У межах аналізу джерел бюджетного права встановлено, що їх «ядро» формують Конституція України 1996 року та Бюджетний кодекс України 2010 року, які визначають принципи бюджетної системи, стадії бюджетного процесу, повноваження його учасників, засади контролю та відповідальності. Окреме місце займає щорічний закон про Державний бюджет, який має особливу правову природу: будучи законом за формою, він поєднує нормативні приписи з фінансово-плановими показниками та виступає правовою основою функціонування державних фінансів у відповідному бюджетному періоді. Водночас доведено, що правова визначеність у бюджетній сфері залежить від узгодженості бюджетних актів з кодифікованими нормами та конституційними принципами.

Щодо джерел податкового права зроблено висновок, що центральне значення тут має Податковий кодекс України 2010 року, який закріплює засади оподаткування, елементи податків і зборів, процедури адміністрування, контрольні повноваження та механізми оскарження. Підкреслено, що для податкової сфери принцип законності має підвищену вагу, оскільки обов'язковий платіж не може встановлюватися інакше як у формах, які гарантують передбачуваність і правову визначеність. Показано, що підзаконні акти у податковому праві можуть виконувати лише деталізуючу та процедурну функцію і не можуть створювати нові податкові обов'язки або змінювати елементи податку поза законом. Також встановлено значення нормативних актів органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків і зборів, які мають похідний характер і діють у межах кодексної компетенції.

У дослідженні джерел правового регулювання банківської та валютної сфери зроблено висновок про особливу роль спеціального регулятора, що зумовлює значну питому вагу підзаконного нормативного регулювання. Нормативною основою банківського сегмента виступають Конституція України 1996 року, Закон України «Про Національний банк України» 1999 року, Закон України «Про банки і банківську діяльність» 2000 року та суміжні закони, які забезпечують фінансову стабільність, платіжну інфраструктуру, гарантування вкладів і фінансовий моніторинг. Валютне регулювання базується на Законі України «Про валюту і валютні операції» 2018 року, а його практична реалізація значною мірою здійснюється через нормативні акти Національного банку України. Водночас ключовою умовою легітимності таких актів визначено їх прийняття в межах компетенції та на виконання законів, що запобігає підміні закону регуляторними приписами й забезпечує юридичну визначеність для учасників фінансового ринку.

Загальний підсумок проведеного дослідження полягає в тому, що система джерел фінансового права України характеризується ієрархічністю, комплексністю та динамічністю. Вона забезпечує правове оформлення фінансової політики держави та водночас виступає механізмом обмеження публічної влади принципом законності. Ефективність фінансово-правового регулювання безпосередньо залежить від якості джерел, їх узгодженості між собою, дотримання меж компетенції суб'єктів нормотворення та стабільності базових кодифікованих правил. Саме тому подальше вдосконалення фінансового законодавства має здійснюватися шляхом систематизації, усунення колізій, підвищення правової визначеності та забезпечення балансу між необхідною гнучкістю регулювання і пріоритетом закону у сфері публічних фінансів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.11.2025)
2. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
3. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
4. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4059-20> (дата звернення: 19.11.2025).
5. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14> (дата звернення: 29.09.2025).
6. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2121-14> (дата звернення: 29.09.2025).
7. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2473-19> (дата звернення: 29.09.2025)
8. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1591-20> (дата звернення: 29.09.2025).
9. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI // База даних «Законодавство України» // *Верховна*

Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4452-17> (дата звернення: 29.09.2025).

10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20> (дата звернення: 29.09.2025).

11. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-12> (дата звернення: 29.09.2025).

12. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/576-19> (дата звернення: 29.09.2025).

13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.09.2025).

14. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15> (дата звернення: 29.09.2025).

15. Митний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI // База даних «Законодавство України» // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17> (дата звернення: 29.09.2025).

16. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки, О. П. Гетманець. Харків : Екограф, 2015. 500 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f28b11c-0986-4bcd-a771-1533a11aa8c8/content> (дата звернення: 29.09.2025).

17. Волощук М. Г., Карабін Т. О., Менджул М. В. Фінансове право : підручник. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. 244 с. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Karabin_Tetiana/Finansove_pravo.pdf

(дата

звернення: 29.09.2025).

18. Гетманець О. П. Завдання науки фінансового права в умовах розвитку господарських відносин в Україні // *Форум права*. 2020. № 60(1). С. 88–99. URL: https://forumprava.pp.ua/files/088-099-2020-1/FP_index.htm_2020.pdf (дата звернення: 29.09.2025).

19. Дмитрик О. О. Класифікація джерел фінансового права та проблеми їх упорядкування // *Форум права*. 2013. № 4. С. 23–30. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_16 (дата звернення: 29.09.2025).

20. Баїк О. І. Окремі питання у формуванні джерел податкового права України // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 17–21. URL: <https://ena.lpnu.ua/items/c618c7b8-e8c5-472f-9b47-02e7fa5f437f> (дата звернення: 29.09.2025).

21. Сластьоненко Б. В., Брик А. С., Дробіняк А. С. Удосконалення митного регулювання ввезення транспортних засобів: фінансово-правовий аспект // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 171–174. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/47.pdf (дата звернення: 29.09.2025).

22. Бичок Т. П., Сливка А. В. Правове забезпечення фінансової безпеки як ключового елемента національної безпеки України // *Фінансова безпека України на сучасному етапі* : збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Ірпінь, 28.11.2017). Ірпінь, 2017. С. 34–37. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/%D0%B7%D2017.pdf> (дата звернення: 29.09.2025)